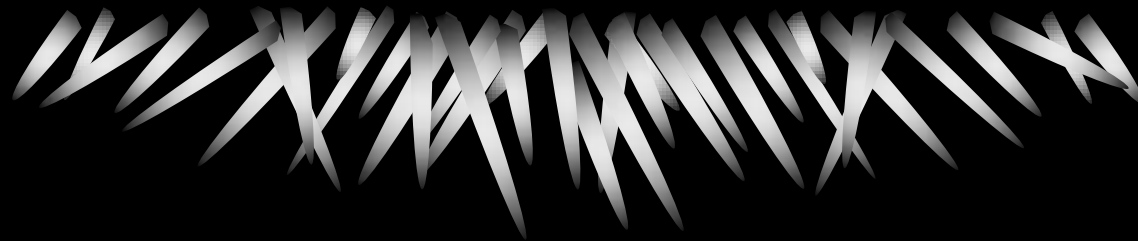
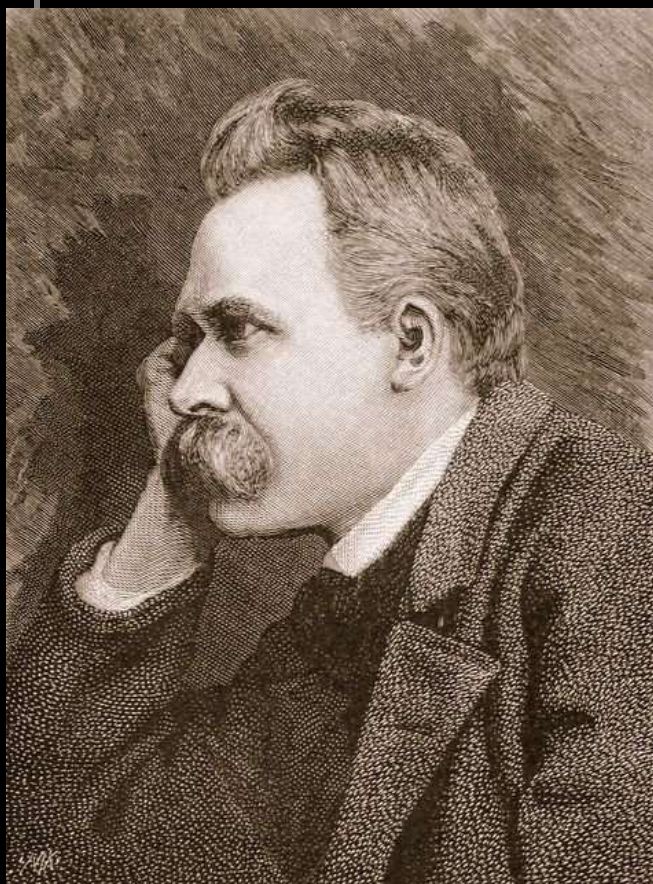

FRIDRIH NIČE

(1844 – 1900)

Misaono polazište

- Odvráćanje od svake metafizičko-moralne pozicije
- Nastojanje da se demaskira ono idealno, visoko i nadljudsko kao proizvod nemoralnog i previše ljudskog
- Središna teza:
 - **život je mnogo bogatiji od ideala života**
 - čovek ima mnogo više mogućnosti nego da bude samo dobar čovek ili svetac
- **Čovek je stvaralac vrednosti**, a ne njihov proizvod

kritika evropskog nihilizma

- **Moral** nije ništa drugo do **pokornost običajima**, a običaji su tradicijom prenesen način delovanja i procenjivanja
- **Slobodan čovek** je **nemoralan**, jer želi da u svemu **zavisi od sebe**, a ne od ikakve tradicije
- Dosadašnja nauka o moralu:
 - nije problematizovala sam moral
 - ispitivala je samo epifenomene i nevažne detalje
 - nije promišljala da li moral uopšte postoji
 - polazila je od temeljne deobe svega postojećeg na trebanje i bitak, koja je, u stvari, veštačka konstrukcija bespomoćnog čoveka
- Ne postoje nikakvi moralni fenomeni (istine ili stvarnost), već samo **moralna tumačenja fenomena** (istine ili stvarnosti)

Vrlina, greh, volja za moć

- Valja se odvažiti na to da se bude **nemoralan kao priroda**
- Ipak, ostaje se na području etike i zagovara se novi moral: **moral imoraliste**
- Borba protiv morala mora se voditi upravo u ime samog morala
 - *Volja za moć: pokušaj prevrednovanja svih vrednosti*
- **Kritika morala jedne istorijske epohe**, a ne morala uopšte
- **Celokupno duhovno stvaralaštvo** (vaspitanje, obrazovanje, religija, filozofija, moral i umetnost) **treba da se podredi životu**
- **Život:**
 - nije sladunjava pesma o spasu, blaženstvu i miru
 - već **besomučna, okrutna, zlobna i realna borba**
- Sredstva borbe su zaoštrena do krajnosti, a pobeđuje jači, sposobniji i smeliji

Beskompromisna volja za moć

- **Volja za životom:**
 - **kriterijum moralnosti** i njen vrhovni pojam
 - u svom prirodnom stanju jeste **volja za moć**
- Vrh lestvice vrednosti zauzimaju: **odvažnost, lukavost, okrutnost, telesna i duševna snaga**
- **Vrlina:**
 - nije neophodna za sreću (kao što ni greh nije uzrok nesreće)
 - vrlina slabića je da nestane
 - vrlina jakih je **sve ono što unapređuje život**
- **Suština života:**
 - prisvajanje, povreda i svladavanje slabijeg
 - nametanje vlastitih oblika života
- Nema savesti, postoji samo navika po kojoj nešto utvrđujemo kao glas savesti, samilosti i pravednosti

"Gott ist tot"
Nietzsche

➤ **Pojam boga:**

- sinteza svega **institucionalnog** što sprečava čoveka da bude čovek
- **stvoren** je od strane čoveka po njegovom izopačenom liku
- najautoritarnija **brana** za puni život
- **treba što pre shvatiti da boga nema**

➤ Objavljuje se:

- da je **bog umro**
- a ne da bog ne postoji (prosvetiteljski ateizam)

➤ **Bog je figurisao kao ključna odrednica, ali je sada s time svršeno**

➤ **Uzrok smrti boga** počiva u samoj **istoriji hrišćanstva**, koje je upropastilo sve istine u kojima je pre njegove pojave živio čovek, a pre svega **tragičnu istinu predsokratovske Grčke**

➤ Namesto:

- **punog ekstatičnog života**, u kome su i mnogi bogovi bili protiv ljudi
- stavljene su **same fikcije**: apstraktni bog, moralni red sveta, besmrtnost, greh, milost i iskupljenje

Smrt boga

- **Smrt boga** (večnog, hrišćanskog) predstavlja:
 - dokinuće (platonskog) **boga evropske metafizike**
 - obustavljanje **predodređenosti svega postojećeg ideji** koja je nosila i čoveka i svet
 - afirmaciju **delovanja** kao jedinog dostojnog načina ljudskog opstanka
- Čovek:
 - ne postaje ni dobar ni istinit ni lep po **pasivnom predavanju "višim vrednostima"**
 - uvek iznova sam mora da se izbori za **vlastiti smisao života**
 - treba sam da određuje **vlastitu sudbinu**, koju ne treba samo da izdržava, već i da **voli** – *amor fati*

nominalizam i moral

- Iskazom „Bog je mrtav“, **bog se proglašava zavisnim** od: vremena, nastajanja i nestajanja, moći i nemoći čoveka i istorije i neopozivo se negira hrišćansko učenje o zagrobnom životu
- Hrišćanstvo se obraća umornim dušama:
 - mada oni **slabi** svakako moraju da ustuknu
 - i oni **najjači imaju svoje umorne trenutke** (pa i oni mogu da budu slomljeni)
- Prava **istina** čoveka je:
 - **telo** (**slepi**, **nepoznati um**, mudriji od našeg uma)
 - a ne **duh** (samo oružje i igračka tela)
- Paskalovska **logique du coeur**, koja je iznad pukog racionaliteta
- Nihilizam hrišćanstva svodi se na **platonski nihilizam** koji **obezvredjuje ovostani svet**
- **Smrt boga** znači zapravo **smrt čoveka koji ima potrebu za bogom**, kojeg ima da zameni natčovek

nemoć za moć

- Postoje dve temeljne forme volje za moć:
 - volja za životom
 - volja ni za čim (Šopenhauer)
- Volja ni za čim:
 - nastaje kad se život iscrpe, kad opada i postaje dekadentan
 - predstavlja nemoć za moć
 - život se tada okreće protiv samog sebe i postaje sebi stran
 - volja pronalazi nove vrednosti resentimana
- Kazivanje „ne“ je jedini stvaralački čin nemoći
- Resentiman je imaginarna osveta nemoći spram moći pod parolom: „moć je zlo“
- Propovednici prirodnog prava i hrišćani propovedaju **imaginarnu jednakost među ljudima:**
 - uniženost čoveka pred bogom
 - umanjenju individualnih razlika do zanemarivosti
 - odsustvu volje za moć

ženski princip

- Ženska životna osnova:
 - ima svoju simboliku u noći, iz koje sve proizlazi i u koju se sve vraća
 - predstavlja granicu volje za moć, ali drugačije nego jednakost, jer se jednakost još može svesti na volju za moć, tj. njenu minornost, a ono žensko – ne
 - jeste kosmički princip, univerzalna moć i zagonetka
 - suprotstavljena je muškom principu volje za moć
- „Žena je najopasnija igračka“
- „Ona više ljubi nego što je ljubljena“
- „Ideš li ženama, ponesi bič.“

saznanje

- Možemo da pojмимо samo onaj svet koji smo sami stvorili
- Stoga i logika, a ne samo teorija saznanja, predstavlja pokušaj s naše strane:
 - da shvatimo svet prema jednoj šemi bića koju smo mi sastavili
 - ili, tačnije, da svet omogućimo za formulisanje i proračun
- Ali volja za saznanjem ostaje ograničena, kao i sama volja za moći, na istinu bića, a ne bitka
- Volja za istinom samo je jedan slučaj volje za moći
- Filozofi su još od Sokrata neopravdano favorizovali apolonski princip, zapostavljajući dionizijski
- Filozofski pojmovi su prazne konvencije, bez uporišta u stvarnosti, koji doprinose tome da se život zameni idealima života – nominalizam

večno vraćanje istog

- Najčešći oblik pojavljivanja volje za moć je borba za život i smrt
- Ali upravo ta borba javlja se u vremenu – u onoj dimenziji ljudskog opstanka što je ujedno bitna granica same volje za moć:
 - nikakva volja ne može vratiti prošlost
 - ona mora da ide zajedno s vremenom, da napreduje od prošlog ka budućem
- Uzrok zadovoljstvu nije u ispunjenju već u nezadovoljstvu, u tome što volja hoće napred
- Vreme je moć u kojoj se iscrpljuju svi kvanti moći
- Volja koja hoće da negira vreme kao prošlost je ludost (Šopenhauer)
- Ali ovo "hteti natrag":
 - nije tek htenje u nekom drugom pravcu
 - već htenje za obratom cele vremenske strukture

večno vraćanje istog

- Htenje prošlosti treba da postane identično s htenjem budućnosti, kao i obratno
- Ono prošlo, sadašnje i buduće treba:
 - da postane isto (nebitno)
 - da se sve utopi u „stalno sada“
- To je moguće samo ako kosmosom vlada večno vraćanje istog
 - ključna teza (nužno sledi iz teze o volji za moć)
- Stalnost „sada“:
 - evropska metafizička tradicija naziva večnošću
 - ali ona više nije nepomičnost, već večno vraćanje istog
 - vreme samo postaje bezvremeno
- Time se večnost hrišćanske onostranosti vraća u ovostranost
- Sada više nema nikakvog prirodnog izlaza: večnost valja izdržati ovde na zemlji

večno vraćanje istog

- Večno vraćanje istog ipak ostaje za Zaratustru zagonetka:
 - ono se ne može empirijski ni dokazati ni opovrći
 - a nedokučivo je: kako da ono što jeste – jeste
- Egzistencijalnu strukturu svega postojećeg pokazati kao večno vraćanje istog, najviši je, ali zapravo, neobjašnjivi zadatak mišljenja
- Uviđanje bitnog ograničenja zapadno-evropske metafizike: Sve što jeste egzistira, to je imanentni logos celokupnog bitka, ali to se ne može izvesti ni iz kakvog mišljenja

ružnoća istine

- Svet je u svojoj realnosti (istini), kao večno vraćanje istog, neizdrživ
- Umetnost:
 - zdrava težnja za afirmacijom života
 - reakcija na svekoliku bolesnu religiju, moral i filozofiju
 - najbolje sredstvo da se takav svet ipak izdrži
 - vrednija i važnije od istine
 - dijametralno suprotna istini
- Umetnost je vrednija od istine, život je vredniji od ideala života
- U konfrontaciji rema nadčulnoj istini umetnosti je laž
- **„Osećati da je nešto lepo, znači osećati da je, u stvari, lažno.“**
- Ali kako je laž nužna da bismo pobedili ovu realnu stvarnost, ispada da se život može opravdati samo estetski – to nije neki logičko-spekulativni zaključak, već o egzistencijalni imperativ
- Laž o lažnom svetu, negacija negacije, zapravo je istina
- Umetnost **afirmiše** i **usavršava** pravi život
- Estetske vrednosti vode poreklo od bioloških

natčovek

- Čovek koji odgovara samom bitku i tako se nalazi i nadilazi
- Natčovek je umetnik koji:
 - nakon smrti boga
 - kreira *ex nihilo*:
 - svoje biće
 - svoj svet (u kome sve postaje igra)
 - svladava svetsku nuždu, tako štp je prima, usvaja i potvrđuje
 - s radošću odobrava život, jer ljubi sudbinu kao večno vraćanje istog
 - strukturu kosmosa, tragičnu i večnu igru intuitivno oseća kao prirodnost svoje prirode
- Umetnost:
 - igra koja nema cilj van sebe same
 - večni stvaralački impuls
 - samo srce sveta
 - kao kreativna mašta
- Poigravanje stvaralačkim mogućnostima:
 - umetnik – s obzirom na materijal
 - natčovek – s obzirom na život

reperkusije

BOG JE MRTAV

- Ko je bog?

VEŽBE

smrt boga

Ludi čovek. – Zar niste čuli o onom ludom čoveku koje je u vedro prepodne upalio fenjer, pojurio na pijacu i neprekidno vikao: „Tražim boga! Tražim boga!“ – Pošto su baš tamo stajali mnogi od onih koji nisu verovali u boga, izazvao je veliki smeh. Da li je izgubljen? Pitao je jedan. Da li je zalutao kao dete? Pitao je drugi. Ili da li se krije? Da li se nas plaši? Da li se ukrcao na lađu? Iselio se? – tako su svi vikali i smejali se. Ludi čovek skoči među njih i prostreli ih pogledom. „Gde je bog? Poviče, ja ću vam to reći! Mi smo ga ubili, vi i ja! Svi smo njegove ubice! Ali kako smo mi to učinili? Kako samo mogli da ispijemo more? Ko nam je dao sunđer da izbrišemo čitav horizont? Šta samo učinili kada smo ovu zemlju otkovali od njegovog sunca? Kuda se ona sada kreće? Kuda se mi krećemo? Da li dalje od svih sunca? Da li se stalno ne rušimo? I najзад, postrance, napred, na sve strane? Da li postoji još neko gore i neko dole? Da li ne lutamo kroz neko beskrajno ništa? Da li ne osećamo dah praznog prostora? Da li nije postalo hladnije? Da li ne dolazi stalno noć i sve više noć? Da li fenjeri ne moraju da se pale prepodne? Da li još ništa ne čujemo od buke grobara, koji sahranjuju boga? Da li ne mirišemo još ništa od božanskog raspadanja? – i bogovi trule! Bog je mrtav! Bog ostaje mrtav! I mi smo ga ubili!

smrt boga

Kako da se tešimo mi, ubice svih ubica? Ono najsvetije i najmoćnije što je svet do sada imao iskrvarilo je pod našim noževima – ko će obrisati tu krv sa nas? Zar mi sami ne moramo postati bogovi da bismo samo izgledali njih dostojni? Nikada nije bilo većeg dela – i ma ko da se posle nas rodi, zbog toga dela spada u neku višu istoriju nego što je cela istorija do sada bila!“ – Tu začuta ljudi čovek i pogleda ponovo svoje slušaoce: i oni ćutahu i gledahu začuđeno na njega. Konačno on baci svoj fenjer na zemlju tako da se razbi u pramparčad i ugasi se. „Dolazi prerano reč on tada, meni još nije vreme. Ovaj ogromni događaj je još na putu i putuje – još nije dopro do ljudskih ušiju. Munji i gromu je potrebno vreme, svetlosti i zvezdama je potrebno vreme, delima je potrebno vreme, čak i pošto su učinjena, da bi bila viđena i saslušana. Ovo delo je njima uvek još dalje od najudaljenijih zvezda – a ipak su istu stvar učinili!“ – Priča se još da je ljudi čovek istog dana prodro u različite crkve i tamo zapevao svoj *requiem aeternam deo*. Izveden i pozvan na odgovornost, on je stalno odgovarao samo ovo: „Ta šta su još ove crkve ako nisu grobnice i nadgrobni spomenici boga?“ –

deontološka etika i prirodno pravo

„Čovek kakav treba da je, to nam zvuči isto tako neukusno kao drvo kakvo treba da je.“

„Tako bi trebalo da je, a nije – to je trajna osuda stvarnog života.“

- Čovek je stvaralac vrednosti, a ne njihov proizvod
- Moral nije ništa drugo do pokornost običajima, a običaji su tradicijom prenesen način delovanja i procenjivanja
- Međutim, slobodan čovek je nemoralan, jer želi da u svemu zavisi od sebe, a ne od ikakve tradicije
- U svoj dosadašnjoj nauci o moralu nedostajao je problem morala samog
Filozofi su ispitivali samo epifenomene i nevažne detalje, a ne i da li moral uopšte postoji
- Nema nikakvih moralnih fenomena, već samo moralnih tumačenja fenomena
- Temeljna deoba svega postojećeg na trebanje i bitak, na kojoj se zasniva svaka etika, veštačka je konstrukcija bespomoćnog čovek

moral imoraliste

„Orlovi se ustremljuju pravo na cilj.“

- Moral je bezvredan jer predstavlja *tumačenje* stvarnosti i istine
- Valja se odvažiti na to da se bude nemoralan kao priroda
- Kritikuje se moral jedne istorijske epohe, a ne na moral uopšte
- Celokupno duhovno stvaralaštvo treba podrediti životu (vaspitanje, obrazovanje, religija, filozofija, moral i umetnost)
- Život je besomučno okrutna zlobna, realna borba, čija su sredstva zaoštrena do maksimuma, a u borbi pobeđuje jači, sposobniji i smeliji
- Volja za životom kriterijum je moralnosti i njen vrhovni pojam
- U svom prirodnom stanju, volja za životom ujedno je **volja za moć**
- Vrednosti: odvažnost, lukavost, okrutnost, telesna i duševna snaga
- Vrlina slabića je da nestane, a vrlina jakih je sve što unapređuje život
- Suština života jeste:
 - prisvajanje, povreda i svladavanje slabijeg
 - nametanje vlastitih oblika života

ženski princip

„Ideš li ženama, ponesi bič.“

- Ženska životna osnova:
 - ima svoju simboliku u noći, iz koje sve proizlazi i u koju se sve vraća
 - predstavlja granicu volje za moć (≠ jednakost kao minornosti volje za moć)
 - jeste kosmički princip, univerzalna moć i zagonetka („najopasnija igračka“)
 - suprotstavljena je muškom principu volje za moć („ona više ljubi nego što je ljubljena“)

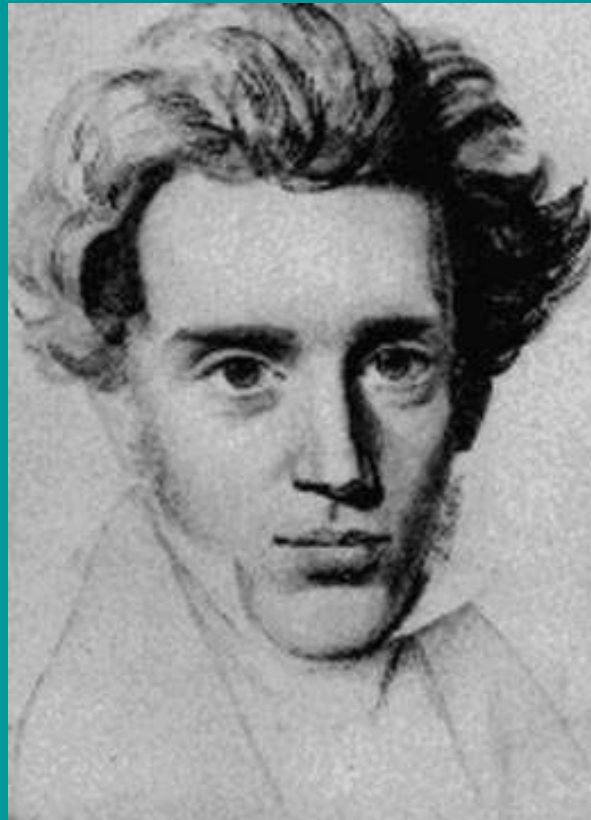
ružnoća istine

„Nije dostojno jedno filozofa da su dobro i lepo jedno te isto: ako bi dodao i istinito, trebalo bi ga išibati. Istina je ružna, mi imamo umetnost da ne bismo propali zbog istine.“

- Svet je u svojoj realnosti, u svojoj „istini“, kao večno vraćanje istog, neizdrživ
- Umetnost:
 - zdrava težnja za afirmacijom života
 - reakcija na svekoliko bolesnu religiju, moral i filozofiju
 - najbolje sredstvo da se takav svet ipak izdrži
 - vrednija i važnije od istine
 - dijametralno suprotna istini
- Umetnost je vrednija od istine, život je vredniji od ideala života
- U konfrontaciji rema nadčulnoj istini umetnosti je laž
- „Osećati da je nešto lepo, znači osećati da je, u stvari, lažno.“
- Ali kako je laž nužna da bismo pobedili ovu realnu stvarnost, ispada da se život može opravdati samo estetski
- Laž o lažnom svetu, negacija negacije, zapravo je istina
- Umetnost afirmiše i usavršava pravi život: estetske vrednosti imaju poreklo u biološkim

SEREN KJERKEGOR

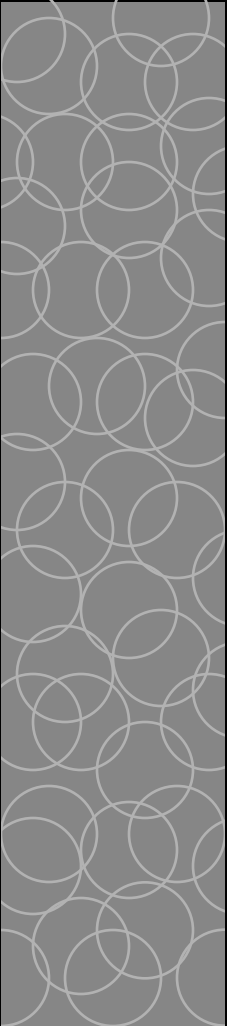

(1813 – 1855)

Aleksandar Čučković, Ekonomski fakultet, Subotica

kritika hegelijanizma

-
- ◆ Hegel je shvatao:
 - pojedinca samo kao oruđe lukavog svetskog uma
 - istoriju kao progresivni razvoj samosvesti i svesti o slobodi, tj. kao proces transcendovanja date stvarnosti
 - ◆ Misliti stvarnost znači osmišljavati, pre svega, svoj individualni život, nezavisno od izmene sveta u kome je taj život besmislen
 - ◆ Istorija je poprište propadanja pojedinca i njegove slobode
 - Kritika: Sva žestina pobune ipak okončava se u ironiji kao stanovištu klonulog duha koji ne vidi izlaz iz paradoksa života
 - ◆ Religija:
 - kritikuje se crkva (institucionalizovana religija) kao osnova neslobode
 - traži se da se bog sa oltara prenese u ljudsko srce i da postane **lični bog**
 - ◆ Nastojanje da se moralnim reformama pojedinac spase od:
 - depersonalizacije
 - otuđenja i
 - destruktivnih sila razvoja građanskog društva

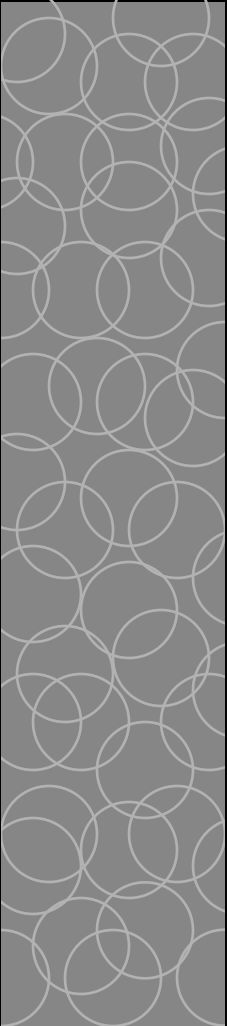

individualnost

- ◆ Sloboda pojedinca je moguća samo kao: izdvajanje, kao težnja da se u sebi samom, nezavisno od sveta pronađu lične snage za samorealizaciju
- ◆ O egzistenciji se ne može graditi racionalni teorijski sistem, jer egzistencijalne istine:
 - nisu logičke (pojmovno saznanje)
 - izvire iz neponovljivo ličnih sadržaja iskustva
- ◆ Bunt protiv teorija koje čoveka svode na razum
- ◆ Da bi došao do istine čovek mora da postane individua
- ◆ Društvo je apstrakcija čoveka, jer „gomila je laž“
- ◆ Individua je **način bivstvovanja** kroz koji treba da prođu: istorija, epoha i čovečanstvo
- ◆ Treba u **ličnoj veri** pronaći nov način potvrđivanja svoje ljudske suštine
- ◆ Suština čoveka ne meri se postojećim svetom, već se smisao sveta meri:
 - slobodom i
 - samosvešću pojedinca

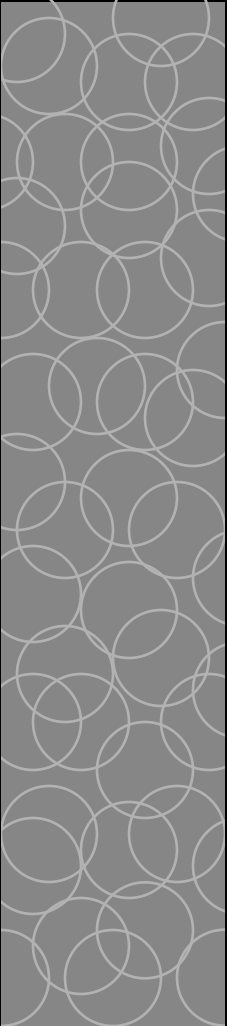

protiv racionalizma

-
- ◆ Kritika vladajućih predstava:
 - saznanje nije najviši domet čovekovih pretnuća, da je u
 - um nije pretpostavljen srcu
 - misao nije vrednija od života
 - ◆ Čemu služe objektivni misaoni proizvodi ako se ne očituju u životu, ako ih subjekt ne usvoji?
 - ◆ Istina je stoga nešto što postoji samo u odnosu na ličnost, subjekt
 - ◆ Ne samo da je istina subjektivna, već je, štaviše, i sama subjektivnost jedina istina
 - ◆ Dok je objektivno mišljenje ravnodušno prema subjektu koji misli i svojoj egzistenciji, subjektivni je mislilac, kao egzistirajući u svom mišljenju, bitno zainteresovan: on tako egzistira.
-

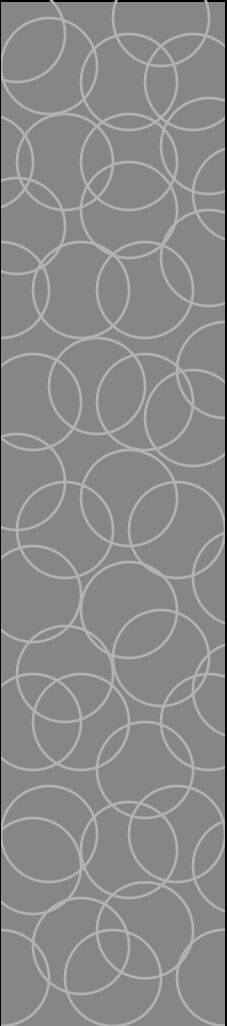

sumnja i očajanje

-
- ◆ Sumnja:
 - Kartezijanska:
 - ◆ karakteristična samo za misao
 - ◆ parcijalna jer u njoj ne učestvuje čitava ljudska ličnost
 - ◆ posle njene primene može se neistinito egzistirati
 - Očajanje:
 - ◆ zahteva čitavu ličnost
 - ◆ javlja se kada čovek postane svestan:
 - svoje slučajnosti postojanja u svetu
 - besmislenosti toga sveta van čoveka
podrazumeva napor da se postigne zdravlje duha (koje nije urođeno)
 - ◆ posledica svesti o svojoj slobodi u tuđem svetu
 - ◆ Očajanje je izraz činjenice da je čovek:
 - konačno, vremenito i slučajno biće
 - beskonačno, večno i slobodno bićetj. da čovek teži ka večnosti, ali da nije u stanju da je dosegne

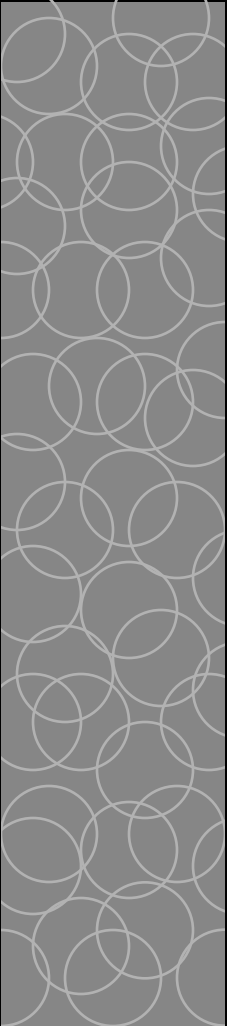

očajanje i apsolutni izbor

-
- ◆ Kada bira očajanje čovek:
 - oseća sebe (svoje bivstvovanje) kao nedostatak
 - ima osećaj greha i krivice – savest kao osnovni oblik samosvesti
 - ◆ Što je veća krivica i kajanje (zbog nedostataka sopstvene prirode) to je veća sloboda
 - ◆ Očajanje vodi čoveka do čina odluke, do izbora kojim se on rađa u duhovnom smislu
 - ◆ Apsolutni izbor je, u stvari, čovekov dvostruki izbor:
 - birajući apsolut (večnost) – bira sebe
 - okajavajući svoju nesavršenu prirodu – postaje egzistencija (samosvesna individua)
 - vlastito ja zasnovano u bogu, ali i vlastito

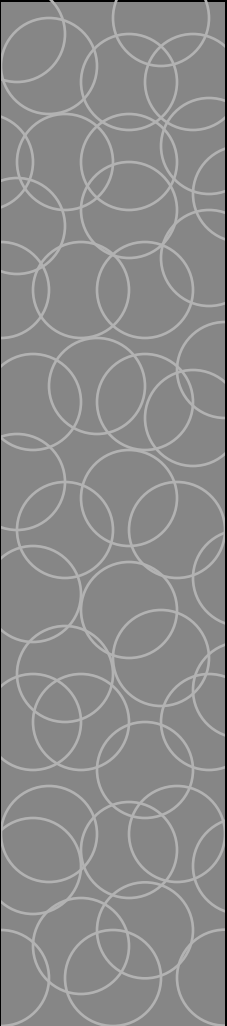

načini postojanja

-
- ◆ Razlikuju se tri načina postojanja:
 - **estetski** (život mašte, uvek ponavljane igre, stvarnost je u ideji, čovek ne stiče samosvest, već samo ide za zadovoljstvima, koja mu uvek ispostavljaju manjak zadovoljstava – začarani krug uživanja – ideal je Don Žuan)
 - **moralni** (stvarnost je u činu, rukovođenje opštevažećim normama (instucijama), tipsko ponašanje i potiskivanje individualnosti – ideal je Sokrat)
 - **religiozni** (život se stavlja u odnos prema apsolutnom, odriče se svoje subjektivnosti, negira sebe samog i postaje neprirodan, čovek u ličnoj veri pokušava da pronađe univerzalnost, ali na svoj vlastiti način – ideal je Hristos)
 - ◆ Ovi načini postojanja razlikuju se prema mogućnosti pojedinca da iskusi paradoks vremenitog i večnog:
 - estetski život tu mogućnost ne nudi
 - moralni život: ne razumeva paradoks, nego se nad njim sablažnjava i beži u opšte
 - religiozni život strasno prihvata paradoks u obliku vere

egzistencija

-
- ◆ Religiozni život podrazumeva prelaz ka apsolutnom, koji je pun patnje i bola, a on znači promenu celokupnog života
 - ◆ Egzistencija podrazumeva:
 - suprotstavljanje i superiornost u odnosu na bilo kakvu „suštinu“
 - predodređenost, upućenost i „bolest na smrt“
 - ispunjenost strahom i teskobom
 - briga za svoje postojanje
 - nezainteresovanost za stvarnost, praksu, nauku, estetsku kontemplaciju i etičku autonomiju
 - kretanje u strašnom svetu paradoksalne ljudske i božanske suprotstavljenosti
 - individualnost i spas pojedinca (a ne apstraktnog čovečanstva)

ili-ili

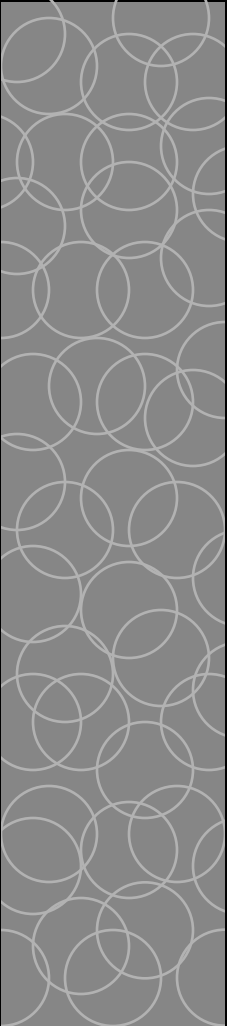

- ◆ Zaljubivši se u Reginu Olsen, koja mu je ubrzo postala verenica, ipak odlučuje da je napusti, jer je i suviše voli i smatra da ne bi bila srećna uz njega, filozofa i večno nemirna duha, nezadovoljna sobom i svetom. Napušta je i ostaje u nju zaljubljen celog života
- ◆ Ili će razumeti njegovu filozofiju, pa će je prihvatiti i sama postati nesrećna ili je neće razumeti, zbog čega će joj i on ostati dalek, zbog čega neće biti srećna

“Ako se oženiš, kajaćeš se. Ako se ne oženiš, kajaćeš se. Ako se oženiš ili se ne oženiš, jednako ćeš se kajati.”

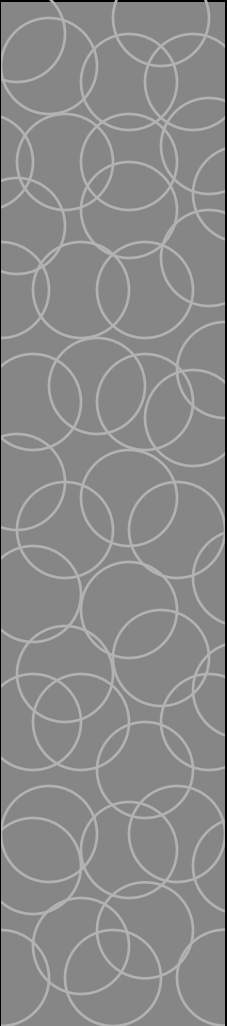

paradoks egzistencije i vera

-
- ◆ U veri paradoks se priznaje, ali ne znanjem nego strasnom verom, odlukom
 - ◆ Paradoks se ne može prihvatiti niti prekoračiti razumski: *Credo quia absurdum*
 - ◆ Iskupljenje i izlaz iz paradoksa može biti samo individualni čin izvršen u sadašnjosti, a ne jednokratna opšta žrtva Boga u prošlosti
 - ◆ *Avramu se posle dugog iščekivanja rodi sin, ali Bog posle izvesnog vremena zatraži od Avrama da žrtvuje sina, te ga u zadnji čas poštedi uverivši se u njegovu veru. Avram je pokušao da se iz krajnjeg očajanja izbavi skokom u ambis očajanja, te da izdrži apsurd prihvatanjem apsurga. S racionalne i moralne tačke gledišta to je zločin, jer bi Avram mogao da spasi sina ubijajući sebe. Ali Avram veruje da će, prihvatanjući žrtvu, sina spasiti.*
 - ◆ *Jov koji je čitav život proživio u krajnjoj bogougodnosti biva kažnjen zbog grešnosti svoje ljudske prirode, a ne zbog nekog pojedinačnog ogrešenja. Jov je nevin i svestan je toga. I bog zna da je Jov nevin, ali ga iskušava. Jov prihvata božiju kaznu sa verom u boga, jer ne vidi mogućnost da prevaziđe svoje patnje na drugi način osim pomoću vere.*

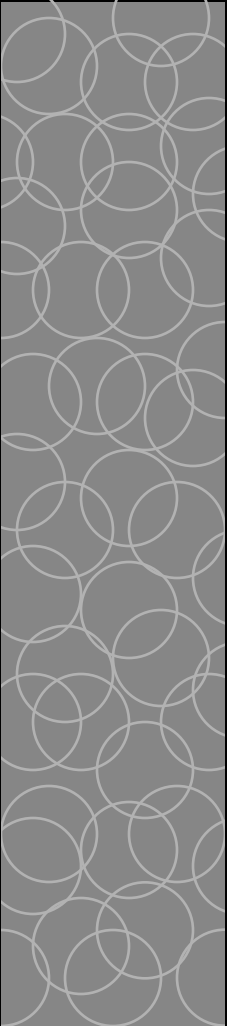

četiri mogućnosti Avramovog postupanja

-
1. kratkovidni fanatizam: Avram prinosi sina na žrtvu prikazujući sebe hirovitim idolopoklonikom, a Isak se obraća Bogu s molitvom
 2. racionalna alternativa: Avram podleže iskušenju i umesto sina žrtvuje ovna (čak i uz Božije odobrenje), ali ostatak života proživi u očajanju
 3. moralizam: Avram prinosi sina na žrtvu, ali celog život posle toga moli Boga za oprostaj što je zaboravio na roditeljsko osećanje
 4. slabićka bogougodnost: Avram se koleba pred Isakom, ali ipak pokušava da ga žrtvuje, zbog čega Isak gubi veru
-

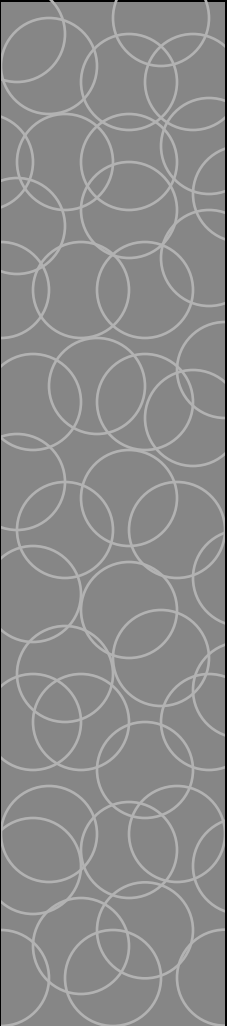

strast vere

-
- ◆ O veri se ne govori propovednički (dogmatski), već egzistencijalno-psihološki (teskoba, dosada, očajanje)
 - ◆ Čoveka treba uputiti na njega samog i na temeljnu odluku: ili očajanje ili „skok vere“
 - ◆ Vera niče tek onda kad postoji očajanje zbog paradoksa
 - ◆ Vera postaje najviša strast jer se njom postiže nemoguće
 - ◆ Strast se može osećati samo prema nečemu što nije sasvim izvesno
 - ◆ Vera je usmerena na nešto potpuno neizvesno – ona je najviša strast
 - ◆ Ovu strast prati strah:
 - više zbog uzvišenosti cilja
 - nego zbog slabosti verujućeg
 - ◆ Kada se vera istinski poseduje (nema stepenovanja), više nije moguće izražavanje uobičajenim jezikom opštevažećih pravila i normi - ćutnja
 - ◆ Greh je nedostatak ličnosti, a ne moralnosti

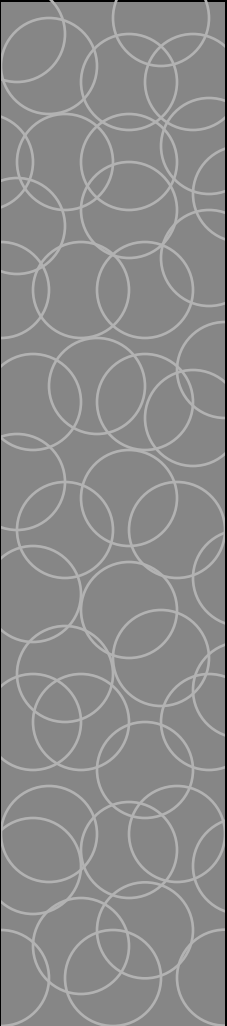

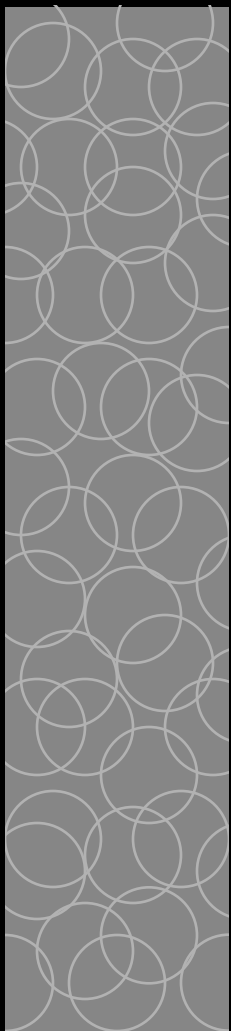
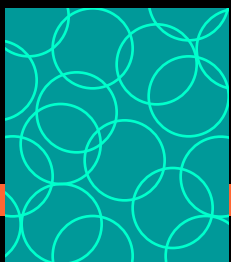
ponavljanje

-
- ◆ Prava religioznost pojedinca ispoljava se u pojmu „ponavljanja“: hrišćaninu ne pomaže ništa što je crkva stara dvadeset vekova i što je doživela svoje trijumfe, jer svaki pojedinac mora ponoviti sam u sebi celokupni sadržaj istinske vere
 - ◆ Bez tog svog vlastitog puta ne može se biti religiozan, pa i sudbinu Spasitelja treba da svaki u sebi ponovi, put drugih ne znači ništa
 - ◆ „Ponavljanje“ je i negacija smisla i vrednosti spoljašnjeg života, jer bi bez ponavljanja pojedinac prestao da bude ono što jeste po svojoj pojedinačnoj egzistenciji
 - ◆ Hrišćanstvo se uopšte ne može naučiti ni poučavati, ono mora biti „saopštavanje egzistencije“
 - ◆ Verovanje u službeno hrišćanstvo je smešno, a ljudi su suviše dresirani, premda to ne vide, jer su izgubili vlastito „ja“: obraćati se bogu službenim molitvama isto je tako smešno kao udvarati se ženi po knjizi formula
 - ◆ Na mesto verovanja hrišćanstvo je postavilo sigurnost, na mesto ličnog, uznemirenog, strastvenog traženja – učenje napamet

dometi

-
- ◆ Kjerkegorova filozofija:
 - protivna svakoj racionalnoj meditaciji
 - slepa za stvarne korene rastrzanosti i kriza što ih proživljava njemu savremena evropska civilizacija, pa i službeno hrišćanstvo
 - jednostrana je u naglašavanju neponovljive ličnosti i u negaciji svega opštedruštvenog i nadindividualnog
 - zamračena intimno obojenim dubokim religioznim osećajima
 - snažan i korenit okret od idealističke sistematske nemačke klasične filozofije
 - ◆ Živeći svoju filozofiju kao retko koji filozof, a ne spekulišući unutar beživotnih konstrukcija, Kjerkegor je u svojim izvanredno pisanim filozofskim i literarno-poetskim delima ostavio potresan dokument spontanog bunta jedne senzibilne, misaone i tragične prirode protiv malograđanskog sveta, protiv mirne svakodnevice, ali i protiv opšte, hladne, bezosećajne shematike velikih idealističkih sistema

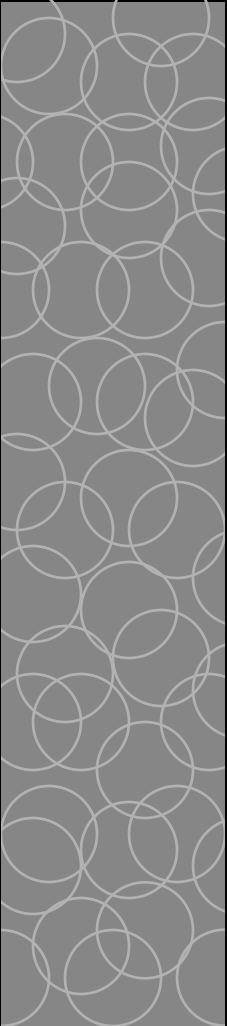

VEŽBE

Strah i drhtanje

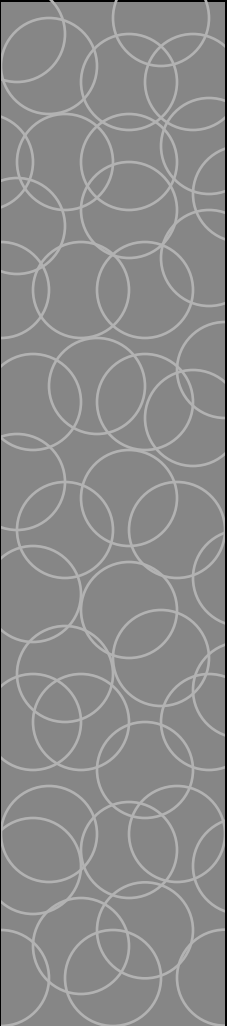

A šta je Avram učinio? Nije došao ni prerano ni prekasno. Uzjahao je magarca, lagano krenuo putem. Sve vreme je verovao, verovao je da bog ne bi hteo da uzme Isaka od njega, a ipak je bio voljan da ga žrtvuje ako bi se upravo to zatražilo. Verovao je snagom apsurdna, jer o ljudskom proračunavanju tu nije moglo biti govora, a apsurd je upravo u tome što je Bog zahtevajući sve to od njega u sledećem trenutku trebalo da opozove svoj zahtev.... On nije verovao da bi jednog dana na onom svetu trebao da bude blažen, nego da će ovde, na ovom svetu, naći blaženu sreću.

- ◆ U veri paradoks se priznaje, ali ne znanjem nego strasnom verom, odlukom
- ◆ Paradoks se ne može prihvatiti niti prekoračiti razumski: *Credo quia absurdum* – ćutanje heroja vere
- ◆ Iskupljenje i izlaz iz paradoksa može biti samo individualni čin izvršen u sadašnjosti, a ne jednokratna opšta žrtva Boga u prošlosti

Strah i drhtanje

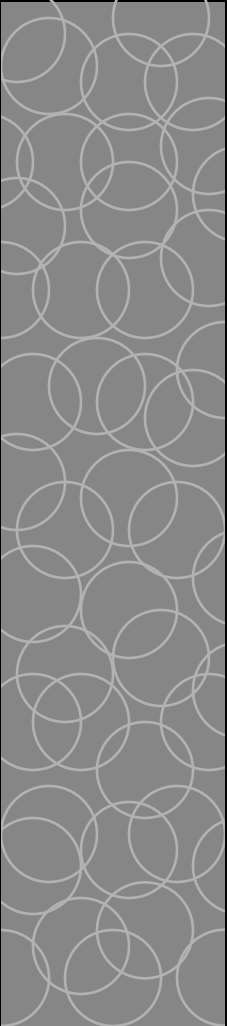

Ponavljanje onoga što je nekada bilo savremeno Avramu i Jovu, upućuje na to da večnost može biti inkarnirana u vremenitosti tako da opet postane savremena ličnim činom vere.

- ◆ Tri načina postojanja: estetski, moralni i religiozni
- ◆ Ovi načini postojanja razlikuju se prema mogućnosti pojedinca da iskusi paradoks vremenitog i večnog:
 - estetski život tu mogućnost ne nudi
 - moralni život: ne razumeva paradoks, nego se nad njim sablažnjava i beži u opšte
 - religiozni život strasno prihvata paradoks u obliku vere
- ◆ U veri paradoks se priznaje, ali ne znanjem nego strasnom verom, odlukom
- ◆ Paradoks nije moguće prihvatiti niti prekoračiti razumski: *Credo quia absurdum*
- ◆ Iskupljenje i izlaz iz paradoksa može biti samo individualni čin izvršen u sadašnjosti, a ne jednokratna opšta žrtva Boga u prošlosti
- ◆ Univerzalnost treba pokušati pronaći na svoj vlastiti način – u ličnoj veri

Pojam strepnje

Egzistencija je uvek ono pojedinačno; apstraktno ne egzistira, subjektivnost je istina, subjektivnost je stvarnost. Zaključivati od mišljenja ka postojanju jeste protivrečnost, jer mišljenje upravo od stvarnog oduzima postojanje i misli po tome što ga ukida i prevodi u mogućnost.

- ◆ Religiozni život podrazumeva prelaz ka apsolutnom, koji je pun patnje i bola, a on znači promenu celokupnog života
- ◆ Suprotstavljanje i favorizovanje egzistencije bilo kakvoj „suštini“, egzistencija čoveka koji je predodređen, upućen i „bolestan na smrt“, koji je pun straha i teskobe, pun brige za svoje postojanje, nezainteresovan stvarnošću, praksom, naukom, čak i estetskom kontemplacijom i etičkom autonomijom
- ◆ Krećući se u ovom strašnom svetu, predodređena, ograničena i brigom opterećena ljudska egzistencija živi u okviru paradoksa ljudske i božanske suprotstavljenosti ili – ili, suprotnosti vremenskog i večnog, života i smrti
- ◆ Ta egzistencija je individualna, pa je spas pojedinca jedini stvarni imperativ